

Kazaskeri Hüseyin Âgâh Efendi olmak üzere dönemin âlim ve devlet adamlarıyla görüştü (Hadrâvî, I, 154, 338, 349; II, 19, 36). Aynı zamanda iyi bir hattat olan Ahmed el-Hadrâvî geçimini kitap istinsah ederek sağlıyordu. Müttaki bir insan olup zühd hayatını benimsedi ve kendisine teklif edilen görevleri kabul etmedi. Ekonomik sıkıntılar yaşamasına rağmen Mekke'den ayrılmayı hiç düşünmedi. Bu şehirde vefat etti ve Ma'lât Kabristanı'na defnedildi. İbtisâm bint Muhammed Sâlih Keşmîrî, *el-Mü'errihî Ahmed b. Muhammed el-Hadrâvî ve menhecühû fi kitâbeti't-târîh (1252-1327/1836-1909)* başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Cidde 1414/1994, Câmîatü'l-Melik Abdilazîz külliyyetü'l-edeb kısmü't-târîh).

Bir ulemâ ailesine mensup olan Hadrâvî dinî ilimlerin her sahasında eser kaleme almış, ancak tarih alanında yapmış olduğu çalışmalarla temayüz etmiştir. Hicaz'ın önemli şehirleri Mekke, Medine, Tâif ve Cidde'yi konu alan çalışmaları yanında bu şehirlerde yaşayan ilim ve fikir adamları ile devlet adamlarının biyografilerini de yazmıştır. Osmanlı devlet adamlarının Hicaz'daki faaliyetleri hakkında verdiği bilgiler de önemlidir. Hicaz'a dair en değerli kaynaklardan olan eserlerinde şahsî müşahedelerine dayanmış olması bunların kıymetini arttırmaktadır. Dönemin siyasî gelişmelerinden etkilenmişse de Osmanlı Devleti'nin Hicaz'a yönelik siyasetini benimseyen bir anlayışa sahiptir. Hadrâvî'nin şiir denemeleri de olmuş ve eserlerinde şiirlerini bolca kullanmıştır. Hz. Peygamber'e na'tı övgü literatürü içinde önemli bir yer tutar. Asîr'de Osmanlı Devleti'ne isyan eden Muhammed b. Âizî Redif Paşa ile birlikte ortadan kaldıran Mekke Emîri Şerif Abdullah Paşa'yı öven şiiri zamanındaki olaylara kayıtsız kalmadığının bir işaretidir.

Eserleri. 1. *el-İkdu's-semîn fi fezâ'il-i'l-beledi'l-emîn* (Mekke 1314; nşr. Muhammed Zeynühum Muhammed Azb, Kahire 1327/2006), 2. *Nefeâtü'r-rızâ ve'l-kabûl fi fezâ'ili'l-Medîne ve ziyâretü'r-resûl* (nşr. Muhammed Zeynühum Muhammed Azb, Kahire 1419/1999), 3. *el-Cevâhirü'l-mu'adde fi fezâ'ili Cidde* (nşr. Hamed el-Câsir, *Mecelletü'l-'Arab*, XIII/5-6 [Riyad 1398/1978], s. 404-418; nşr. Ali Ömer, Kahire 1423/2002), 4. *Nüzhetü'l-fiker fîmâ medâ mine'l-ğavâdis ve'l-iber fi terâcîmi ricâli'l-karnî's-sânî 'aşer ve's-sâlis 'aşer* (nşr. Muhammed el-Misrî, I-II, Dimaşk 1996), 5. *Muhtaşaru ħusni's-şafâ fi men*

tevellev imârete'l-hac (nşr. Muhammed b. Nâsir el-Huzeym – Muhammed b. Seyyid Ahmed et-Timsâhî, Kahire 2007). Diğer bazı eserleri de şunlardır: *Tâcü tevârîhi'l-beşer ve tetimmetü cemî'i's-siyer, Târîhu'l-a'yân, Fezâ'ilü Mekke ve'l-Medîne, Bûşra'l-muvaħhidîn fi ma'rifeti usûli'd-dîn, el-Ĥişnû'l-esnâ ve'l-mevridü'l-ehnâ fi şerhi esmâ'illâhi'l-ħusnâ, Sirâcü'l-e'imme fi taħrici eħâdişi Keşfi'l-ğumme 'an cemî'i'l-ümme, eġ-Ĥâ'if fi târihi'l-Ĥâ'if, el-Müfâđale beyne Cidde ve'l-Ĥâ'if, Risâle fi fezâ'ili Zemzem, Terâcîmü efâğıl* (Mu.AU, VII, 44-45).

BİBLİYOGRAFYA :

Hadrâvî, *Nüzhetü'l-fiker* (nşr. Muhammed el-Misrî), Dimaşk 1996, I, 153-155, 166, 186-187, 199, 268-269, 338, 344, 349, 372; II, 19, 36, 51, 302; ayrıca bk. İndeks; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 813; *İzâhu'l-meknûn*, I, 184, 209; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 249; VI, 142; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 64; M. Ahmed Dernîka, *Mu'cemü a'lâmi şu'arâ'l-medhi'n-nebevî* (nşr. Yâsîn el-Eyyûbî), Beyrut 1996, s. 59; İbrâhim b. Abdullâh el-Hâzîmî, *Mevsû'atü a'lâmi'l-karnî'r-râbi' 'aşer ve'l-ħâmîs 'aşer el-ħicrî fi'l-âlemi'l-'Arabî ve'l-İslâmî*, Riyad 1419, II, 625-627; M. Hişâm en-Na'sân, "el-Hadrâvî, Ahmed b. Muhammed", *Mu.AU*, VII, 43-45; Sa'd Abdullah Âtu Hümeyl, "Kaşidetü'l-mü'errihî's-şâfir Ahmed b. Muhammed Hadrâvî yemdehu fihâ emîre Mekketes-Şerif 'Abdallâh Muhammed 'Avn", <http://www.al-amir.info/inf/articles.php?action=show&id=843> (22.12.2014).

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

HAFÂCÎ,

Muhammed Abdülmün'im

(محمد عبد المنعم خفاجي)

Muhammed b. Abdülmün'im
b. Hafâcî b. Süleymân
(1915-2006)

Arap dili ve edebiyatı âlimi,
şair ve tarihçi.

22 Temmuz 1915 tarihinde Mısır'ın Dekahliye vilâyetine bağlı Mansûre şehrinin merkezi olan Telbâne'de doğdu. Soyü İslâm'dan önce Hicaz bölgesinde yerleşmiş bulunan, daha sonra çeşitli Arap ülkelerine dağılan, birçok edip, âlim ve ünlü kişinin yetiştiği Hafâce kabilesine mensuptur. Köyündeki ilk eğitimi sırasında hıfzını tamamladıktan sonra öğrenim gördüğü Zekâzik şehrinde 1936'da liseyi bitirdi. Aynı yıl girdiği Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi'nden 1940'ta mezun oldu. Burada İbrâhim Hamrûş ve Muhammed Arâfe'den Arap dili ve edebiyatı okudu, yenilikçi düşünceler konusunda etkilendi. Arap dili belâgat ve edebiyatı yüksek araştırmalar bölümünü de 1944'te

tamamladı. 1946'da *İbnü'l-Mu'tez ve tûraşüh* başlıklı tezyle edebiyat, edebî tenkit ve belâgat alanında doktor unvanını aldı. Ardından Şubrâ'daki Fransız Lisesi'nde, Asyût ve Zekâzik enstitülerinde öğretmenlik yaptı. 1948'de Ezher Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne öğretim üyesi olarak tayin edildi. 1963-1966 yıllarında Libya İmam Muhammed b. Ali es-Senûsî Üniversitesi'nde, 1969-1972'de İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde misafir profesör sıfatıyla çalıştı. 1973'te Ezher Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Edebiyat, Edebî Tenkit ve Belâgat Bölümü) dekanı oldu. Ertesi yıl Ezher Üniversitesi'nin Asyût'taki Arap Dili Fakültesi dekanlığına getirildi. Râbitatü'l-edebî'l-hadîs'in 1969'dan sonra başkan vekili ve 1983'te başkanı, aynı zamanda *el-Ĥađâretü's-sekâfiyye ve'l-edebîyye* dergisi idare meclisi başkanı olarak çalıştı. 1974-1978 arasında Ezher Üniversitesi Yüksek Konseyi, 1976'dan vefatına kadar el-Mecâlisü'l-kavmiyyetü'l-mütehassısâ'nın edebiyat bölümü ve Kahire Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliğinde bulundu. 1975'te Sudan Hartum Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde misafir profesör sıfatıyla ders verdi. 1976'da Yazarlar Birliği Konseyi üyesi oldu. 1980'den itibaren Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi'nde misafir profesör, 1981'de İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde profesör olarak görev yaptı. 1984'te Kahire Arap Dil Kurumu'nda uzmanlık görevini üstlendi. Hafâcî 1932'de kuruluşundan itibaren Apollo şiir topluluğunun ve 1973'te el-Meclisü'l-a'lâli'l-fünûn ve'l-âdâb'da şiir komisyonunun üyesiydi.

Birçok edebiyat, şiir ve kültür kongresine, anma / kutlama törenlerine katılan Hafâcî, 1950'de edebiyatta Şevki ödülü, 1960'ta Râbitatü'l-edebî'l-hadîs ve 1970'te el-Mecmau'l-lugavî ödülü, 1973'te birinci dereceden bilim-sanat ve edebiyat madalyası kazandı. Erken yaşlardan itibaren basınla da yakından ilgilendi. 1936-1937'de *es-Siyâsetü'l-yevmiyye*'de musahhih, 1937-1944 yıllarında *el-Ehrâm* gazetesinde kontrolör, 1944-1946'da *el-Esâs* gazetesinde muharrir, 1984 yılından vefatına kadar, 1969'dan beri üyesi olduğu Râbitatü'l-edebî'l-hadîs'in çıkardığı *el-Ĥađâretü's-sekâfiyye ve'l-edebîyye* dergisinin yönetim kurulu başkanı olarak görev yaptı. Çok sayıda yazı ve makalelerini yayımladığı dergiler arasında *el-Menhel*, *el-Ezher*, *Minberü'l-İslâm*, *Menârü'l-İslâm*, *el-Va'yü'l-İslâmî*, *et-Taşavvufü'l-İslâmî*, *er-Risâle*, *eş-Şekâfe*, *el-Kitâb*,

el-Mecelle, *el-Cihâd* görülür. Hafâcî 8 Mart 2006 tarihinde Kahire'de vefat etti.

Çeşitli alanlarda çok sayıdaki (bir görüşe göre 500'ü aşkın kitap veya cilt) eserinden dolayı XX. yüzyılın Câhiz'i ve Süyûtî'si olarak nitelendirilen Hafâcî mütevazi, güler yüzlü, yumuşak sözlü bir kişi, İslâm ve Batı dünyasında çağdaş bilimsel bir ekol sahibi olarak tanınmıştır. Bu sebeple değişik Arap ülkelerince tez savunmalarına jüri üyesi sıfatıyla davet edilmiş, Arap üniversiteleri tarafından profesör adaylarının ilmi eserleri hakkında rapor verecek bir hakem olarak belirlenmiştir. Eserleri hakkında Mısır ve diğer Arap ülkeleriyle meherdeki edebiyatçı ve eleştirmenler tarafından çok sayıda yazı kaleme alınmış, başta mühtedi Macar âlimi Abdülkerim Cermânüs ile Ernest Banert olmak üzere birçok şarkiyatçı onun hakkında çalışma yapmış, hayatı ve eserlerine dair on kadar kitap yazılmış, Mısır, Tunus, Cezayir ve Suudi Arabistan üniversitelerinde hayatı ve eserleriyle ilgili tezler hazırlanmıştır. Kendisi hayatı, görüşleri ve eserlerine dair *Mevâkibü'l-hayat* adıyla bir eser kaleme almış (I-III, Kahire 1981), yine hayatı ve eserleri hakkında elli yılını verdiği Râbitâtü'l-edebî'l-hadîs *Min şahâ'ifi'z-zikrâ* adlı bir monografi yayımlamıştır (Kahire 1988).

Eserleri. Farklı alanlara dair çok sayıda telif çalışması bulunan Hafâcî'nin başlıca eserleri şunlardır:

Edebiyat: *el-Hayâtü'l-edebîyye fi'l-âşri'l-Câhilî* (Beyrut 1412/1992; Kahire 1949, 1958), *Kışşatü'l-edeb fi Mısr* (I-V, Kahire 1956; I-II, Kahire 1992; I-V, Beyrut, ts.), *Kışşatü'l-edebî'l-mu'âşır fi Mısr* (I-IV, Kahire 1956), *Kışşatü'l-edeb fi'l-Hicâz* (I-III, Kahire 1959), *Kışşatü'l-edeb fi'l-Mehcer / Kışşatü'l-edebî'l-mehcerî* (Kahire 1959; Beyrut 1973, 1986, 1987), *Dirâsât fi'l-edebî'l-mukâren* (Kahire 1380/1960), *Kışşatü'l-edeb fi'l-Endelüs* (I-V, Kahire 1962), *Dirâsât fi'l-edebî'l-Ârabiyyi'l-hadîs ve medârisih* (I-VI, baskı yeri yok, 1968; Kahire 1974, 1405/1985; Beyrut 1992, I. cilt), *et-Tefsîr-ü'l-îlâmî li'l-edebî'l-Ârabî* (Kahire 1980), *Kışşatü'l-edeb fi'l-Hicâz fi'l-âşri'l-Câhilî* (Kahire 1400/1980, Abdullah Abdülcebbar ile birlikte), *el-Vecdiyyât: Şerhu Maqâmâtî Muhammed Ferîd Vecdî* (Beyrut 1402/1982, Abdülazîz Şeref ile birlikte), *el-Hayâtü'l-edebîyye fi 'aşri sadri'l-İslâm* (Beyrut 1973, 1404/1984), *el-Hayâtü'l-edebîyye fi Mısr: el-âşr-ü'l-Memlûki ve'l-Osmânî* (Beyrut 1984), *el-Edebü'l-Ârabiyyü'l-hadîs:*

Muhammed
Abdülmün'im
Hafâcî

Medresetü şu'arâ'i Apollo (I-IV, Kahire 1985), *el-Buḥūşü'l-edebîyye: Menâhicühâ ve meşâdirühâ* (Beyrut 1987), *el-Hayâtü'l-edebîyye fi'l-âşri'l-Abbâsi* (Kahire 1989; İskenderiye 2004), *el-Hayâtü'l-edebîyye fi'l-âşri'l-Abbâsi ba'de sukūti Bağdâd hatte'l-âşri'l-hadîs* (Beyrut 1410/1990), *el-Hayâtü'l-edebîyye ba'de zuhûri'l-İslâm* (Beyrut 1410/1990), *el-Edebü'l-Ârabiyyü ve târiḥühü fi'l-âşreyni'l-Ümevî ve'l-Abbâsi* (I-II, Beyrut 1410/1990), *el-Edebü'l-İslâmî beyne'n-naẓariyye ve't-taḥbîk* (Beyrut 1992, ortak), *el-Edebü'l-İslâmî: el-Mefhûm ve'l-kaẓiyye* (Beyrut 1992, Ali Subh ile birlikte), *Dirâsât fi'l-edebî'l-câhilî ve'l-İslâmî* (Beyrut 1992), *Kışşatü'l-edeb fi Libyâ* (I-III, Beyrut 1992), *el-Edebü'l-Endelüsî: Taḥavvur ve tecdid* (Beyrut 1412/1992).

Edebi Biyografi: *A'lâmü's-şîri'l-câhilî* (Kahire 1949, Abdüsselâm Sirhân ile birlikte), *Tevbe: Şâ'irü'l-büḫûle* (Kahire 1949), *İbnü'l-Mu'tez ve türâşüh fi'l-edeb ve'n-naḥd ve'l-beyân* (Kahire 1949, 1958, 1987; Beyrut 1991), *Râ'idü's-şîri'l-hadîs* (I-II, Ebü Şâdî hakkında, Kahire 1955), *Ma'a's-şu'arâ'i'l-mu'âşirin* (Kahire 1956), *Ebû 'Osmân el-Câhîz* (Kahire 1965; Beyrut 1973, 1982), *Ma'rûf er-Ruṣâfi, şâ'irü'l-Ârabî'l-kebîr* (Kahire 1971), *Ebû Dülef 'abkarî min Yenbu'* (Riyad 1972), *Şu'arâ'ü Mısr mine'l-fetḥi'l-İslâmî ilâ kıyâmi'd-devleti'l-Fâtîmiyye* (Kahire 1980, Muhammed Mustafa el-Mâhî ile birlikte), *Mevâkibü'l-hayât* (otobiyografi, I-III, Kahire 1981), *eş-Şâbbî ve Medresetü Apollo ve harekâtü't-tecdid* (Tunus 1986; Beyrut 1986, Abdülazîz Şeref – Reşid ez-Zevâdî ile birlikte), *Şâ'irü's-Şam Halîl Merdem* (Beyrut 1992), *'Abdül'azîz Şeref, Şâ'irü'l-hub ve'l-cemâl* (Beyrut 1992, M. Abdülvâhid el-Hicâzî ile birlikte), *A'lâmü'l-edeb (şîr) fi 'aşri Benî Ümeyye* (I-II, Beyrut 1993).

Şiir: *et-Teşbih fi şîri İbni'l-Mu'tez ve İbni'r-Rûmî* (Kahire 1948), *Mûsika's-şîri'l-Ârabî* (Kahire 1948), *Fennü's-şîr: 'Arûzu's-şîri'l-Ârabî ve kavâfihi* (I-II, Kahire 1949), *el-'Arûz ve'l-kavâfi* (Kahire 1955, Tâhâ M. Zeynî ile birlikte), *eş-Şîr-ü'l-Câhilî* (Beyrut 1980, 1986), *el-Aşâle ve't-tecdid fi ravâ'ifi's-şîri'l-Ârabî* (Kahire 1982), *eş-Şîr-ü'l-Ârabî: Evzânühü ve kavâfihi* (Kahire 1948), *en-Negamü's-şîri 'inde'l-Ârab* (Riyad 1987, Abdülazîz Şeref ile birlikte), *er-Rü'ye'l-ibdâ'iyye fi şîri Aḥmed Zekî Ebî Şâdî* (Beyrut 1991, Abdülazîz Şeref ile birlikte), *Medârisü's-şîri'l-hadîs* (Beyrut 1994, 2003), *Harekâtü't-tecdid fi's-şîri'l-hadîs* (I-III, Beyrut 2001, 2002).

Şiir Divanları: *Vahyü'l-âṭife* (Kahire 1936), *Neşidü's-şahrâ'* (Kahire 1947, 1988), *Neğam mine'l-huld* (Kahire 1947, 1973, 1974), *Aḥlâmü's-şebâb* (Kahire 1949), *Aḥlâmü's-serâb* (Kahire 1953, 1969), *ed-Divânü'l-İslâmî* (Kahire 1972), *Eşvâku'l-hayât* (Kahire 1978, 1983, 1984), (*Şalavât*) *'Ale'd-ḡafâf* (Kahire 1980, 1981, 1982, 1984), *Uḡniyât min 'abkar* (Kahire 1987, 1988), *Melḥametü's-sîreti'n-nebeviyyeti'l-hâlîde* (Kahire 1988, 1991), *Neşidü'z-zikrâ* (Kahire 1988), *Aḥlâmü'l-mesâ'* (Kahire 1988).

Edebi Tenkit: *Mevkîfü'n-nuḥkâd mine's-şîri'l-câhilî* (I-II, Kahire 1950), *Uşûlü'n-naḥd* (Kahire 1975), *el-Fikr-ü'n-naḥdî ve'l-edebî fi'l-karnî'r-râbî el-hicrî* (Kahire 1984), *Medârisü'n-naḥdî'l-edebîyyi'l-hadîs* (Kahire 1995, 2003), *Dirâsât fi'n-naḥdî'l-Ârabiyyi'l-hadîs ve mezâhibih* (Kahire, ts.).

Gramer-Belâgat: *Şevâhidü'l-Kitâb* (Sîbeveyhi, Kahire 1949), *Tehzîbü'l-Âcur-rûmiyye fi 'ilmi'l-kavâ'idil-Ârabiyye* (Kahire 1371/1951), *Naḥve belâga cedide* (Kahire 1980, 2007, Abdülazîz Şeref ile birlikte), *el-Üslûbiyye ve'l-beyânü'l-Ârabî* (Beyrut 1992, Abdülazîz Şeref – M. Sa'dî Ferhûn ile birlikte), *el-Belâğatü'l-Ârabiyye beyne't-taklîd ve't-tecdid* (Beyrut 1992, Abdülazîz Şeref ile birlikte), *en-Naḥvü'l-Ârabî li-ricâlî'l-îlâm* (Beyrut 2001; Dımaşk 2001, Abdülazîz Şeref ile birlikte).

İslâmiyet: *et-Türâşü'l-edebî fi't-taşavvufi'l-İslâmî / el-Edeb fi't-türâsi's-şüfî* (Dâru Gureyyib 1950-1995), *el-İslâm ve ḥuḳûku'l-insân* (Kahire 1951, 1982, 1985), *el-İslâm risâletü'l-işlâḥ ve'l-ḥürriyye* (Kahire 1952), *el-İslâm dînü'l-insâniyye el-hâlîde* (Kahire 1374/1955), *er-Red 'ale'l-müşrikîn* (Kahire 1961), *el-İslâm dînü'l-insâniyye* (Kahire 1963), *el-İslâm*

ve'l-*hağâretü'l-insâniyye* (Kahire 1973; Beyrut 1982), *el-İslâm ve nazariyyâtühü'l-iktisâdiyye* (Beyrut 1973, 1982), *Hulûdü'l-İslâm* (Kahire 1975), *el-İslâm yerfuğuş-şu'ûbiyye* (Beyrut 1977), *el-İslâm ve hağâretü'l-müstakbel* (Kahire 1984, Abdülazîz Şeref – Emine es-Sâvî ile birlikte), *el-İktisâdü'l-İslâmî* (Beyrut 1990), *el-Fikrû'l-İslâmî beyne'l-aşâle ve't-tecdîd* (Beyrut 1991), *el-İslâm ve'l-ğazvü'l-İtrîki* (Beyrut 1991), *el-İnsâniyyetü te'ûdü ile'l-İslâm* (Beyrut 1992, Abdülazîz Şeref ile birlikte), *Felsefetü't-târîhi'l-İslâmî* (Beyrut 1992), *el-İslâm ve terbiyetü's-şebâb* (İskenderiye 2002), *el-İslâm ve tahkîkuz-zât* (Kahire 1432/2011), *el-Bahâ'iyye fi đav'i'l-İslâm* (Beyrut, ts., Abdülazîz Şeref ile birlikte).

Tarih-Siyer: *el-Hafâciyyün fi't-târîh / Benî Hafâce* (Kahire 1950, 1965, 1971), *Benü Hafâce ve târihuhümü's-siyâsî ve'l-edebî* (Kahire 1952), *Sîretü Resûlillâh* (s.a.s.) (I-IV, baskı yeri yok, 1971), *el-Ezher fi elfî'âm* (I-IV, Kahire 1374, 1988), *Fi mevâkibi'n-nübüvve* (Kahire 1974), *Meşâhid mine's-sîreti'l-âtra* (Kahire 1980), *Erva'u'l-meşâhid min sîreti'r-resûli'l-a'zam* (Dımaşk 1982), (*Silsiletü*) *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Dımaşk 1986, 2000, 2001; Küveyt 2003), *Sîretü Hâtemi'l-mürselîn* (Beyrut 1991), *et-Tefsîrül-i'îlâmî li's-sîreti'n-nebeviyye* (Beyrut 1992), *el-Mektebetü'l-'Arabîyye ve meşâdiruhâ* (İskenderiye 2002), *es-Sîretü'n-nebeviyyetü'l-hâlide* (İskenderiye 2002), *Şavtü't-târîh* (İskenderiye 2004), *el-Hareketü'l-'ilmiyye fi'l-Ezher fi'l-ğarneyni't-tâsi' aşer ve'l-işrîn* (Kahire 2007, Ali Ali Subh ile birlikte), *es-Sîretü'n-nebeviyye ve'l-i'îlâmü'l-İslâmî* (Kahire, ts., Abdülazîz Şeref – Emine es-Sâvî ile birlikte).

Tefsir-Hadis: *el-Muhtâr mine't-Tecridi's-şarîh li-e-ğâğisi'l-Câmî'i's-Şağih* (I-IV, Kahire 1955, 1958, Mahmûd Emîn en-Nevâvî ile birlikte), *et-Tefsîrül-vasîti'l-ğur'ânî'l-Kerîm* (Ezher'deki Mecmau'l-buhûsi'l-İslâmiyye yönetiminde Hafâcî'nin de bulunduğu ulemâ heyeti, I-X, Kahire 1973-1993), *Mevsû'atü elfâzi'l-ğur'ânî'l-Kerîm* (Kahire 1988), *el-Muntehab fi tefsîri'l-ğur'ânî'l-Kerîm* (Kahire 1995, içinde Hafâcî'nin de yer aldığı Ezher âlimleri heyeti), *Tefsîrül-ğur'ânî'l-ğakîm* (I-XIII, Necef, ts.), *Şerhu Şağihî'l-Buğârî / Ta'likât 'alâ Şağihî'l-Buğârî* (I-X), *Me'sûrât nebeviyye: Muhtârât mine'l-eğâğisi'n-nebeviyyeti's-şerîfe* (Kahire, ts.).

Neşir: Hafâcî'nin tahkikli neşrini yaptığı ve bir kısmını aynı zamanda şerhettiği eserler şunlardır: *İbnü'l-Mu'tez, el-Bedî'* (takdim, şerh ve ta'lik, Kahire 1364/1945; Beyrut 1410/1990); *Resâ'ilü İbni'l-Mu'tez fi'n-nağd ve'l-edeb ve'l-ictimâ'* (Kahire 1946, 1954); *Sa'leb, Ğavâ'idü's-şif'r* (tahkik ve şerh, Kahire 1948, 1953, 1971; Beyrut 2005); *Hatîb el-Kazvînî, el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa* (şerh, ta'lik, tenkîh, I-VI, Kahire 1948; kısa şerh, I-II, Kahire 1949, 1953, 1960, 1971, 1975, 1980); *Faşıhu Sa'leb ve's-şurûhu'lleti 'aleyhi* (Kahire 1949); *Ebü Sehl Muhammed b. Ali el-Herevî, et-Telviğ fi şerhi'l-Faşıh* (Kahire 1949); *İbn Düreyd, el-İştikâk* (Kahire 1949); *Zeccâc, Fe'altü ve ef'altü* (Kahire 1949); *Sa'leb, Kitâbü'l-Faşıh* (Kahire 1949); *Süyûtî, el-İtkân* (Kahire 1370/1951); *Bâkîllânî, İ'câzü'l-ğur'ân* (şerh ve ta'lik, Kahire 1951; Beyrut 1991, 2013); *Şerîşî, Şerhu Mağâmâti'l-ğarîri* (I-II [I-IV], Kahire 1372/1952); *Asmaî, Fuğûletü's-şu'arâ'* (Kahire 1953, Tâhâ M. ez-Zeynî ile birlikte); *Şehâbeddin el-Hafâcî, Şifâ'ü'l-ğalîl fimâ fi kelâmi'l-'Arab mine'd-dağîl* (Kahire 1952 [?]); *İbn Sinân el-Hafâcî, Sırrü'l-feşâğa* (Kahire 1953, Tâhâ Muhammed ez-Zeynî ile birlikte); *Hatîb et-Tebrîzî, Şerhu Dîvânî'l-ğamâse* (I-II, Kahire 1955); *Ahmed b. Şuayb el-Kanâî, el-Kâfi fi 'ilmeyi'l-arûz ve'l-ğavâfi* (Kahire 1955, 1973, Abdüsselâm Sirhân ile birlikte); *Ebü Temmâm el-ğamâse* (I-II, Kahire 1955); *Sîrâfi, Ağbârü'n-nağviyyine'l-Başriyyîn* (Kahire 1955, 1966, Tâhâ M. ez-Zeynî ile birlikte); *A'lem eş-Şentemerî, Eş'arü's-şu'arâ'i's-sitti'l-Câhiliyyîn* (Kahire 1958; Beyrut 1992); *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (I-III, Kahire 1959, 2005, Tâhâ M. ez-Zeynî ile birlikte); *Metnü't-Telhiş fi 'ilmi'l-belâğa* (şerh ve ta'lik, Kahire 1960); *Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, Tehzîbü'l-luğa* (heyet, I-XV, Kahire 1964-67); *İbn Hişâm, Şerhu Ğağri'n-nedâ ve belli's-şadâ* (ta'lik, I-II, Kahire 1966, 1388/1969, Tâhâ Muhammed ez-Zeynî ile birlikte); *Abdüllatif el-Bağdâğî, Zeylû Faşıhi Sa'leb* (Kahire 1368); *Abdülkâhir el-Cürçânî, Delâ'ilü'l-i'câz* (şerh, ta'lik, Kahire 1969, 2013); *Esrârü'l-belâğa* (Kahire 1972); *Kudâme b. Ca'fer, Nağdü's-şif'r* (Kahire 1978, 2006); *Dîvânü İbn Rüzayk* (Uman 1983); *Dîvânü's-Şâfi'i* (Riyad 1986; Beyrut 1990); *Dîvânü'l-Mî'veli* (Muhammed b. Abdullah, Kahire 1992); *Dîvânü 'Ömer b. Ebi Rebî'a* (Kahire 1995); *Şerhu Şüzürî'z-zehib* (Kahire 1999, M. Sa'dî Ferhûd – Abdülazîz Şeref ile

birlikte); *Dîvânü Ebi't-ğayyib el-Mütenebbî* (Kahire, ts., Saîd Cevdet Sehhâr ile birlikte); *Takyyüddin el-Fâsi, Şifâ'ü'l-ğarâm bi-ağbârî'l-beledi'l-ğarâm* (I-II, Mekke, ts.; Kahire, ts., Abdülcebâr el-Filâlî ile birlikte); *Nâbîga ez-Zübânî, Dîvân* (Kahire, ts.); *Münzirî, Mişkatü'l-yakîn fi eğâğisi Seyyidi'l-mürselîn* (Kahire, ts.).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Abdülmün'im Hafâcî, *İbnü'l-Mu'tez ve türâşüh fi'l-edeb ve'n-nağd ve'l-beyân*, Kahire 1949, tür. yer.; a.mlf., *Ma'a's-Şu'arâ'i'l-mu'aşırîn*, Kahire 1956, s. 208; a.mlf., *el-Fikrû'l-İslâmî beyne'l-aşâle ve't-tecdîd*, Beyrut 1991, s. 243-245; a.mlf., *Felsefetü't-târîh fi'l-İslâm*, Beyrut 1992, s. 5-14; a.mlf., *Ebü 'Osman el-Câhîz*, Beyrut 1992, s. 350-351; a.mlf., *el-Adâbü'l-'Arabîyye fi'l-'aşri'l-'Abbâsiyyi'l-evel*, Beyrut 1992, s. 383-384; a.mlf., *el-ğayâtü'l-edebîyye fi'l-'aşri'l-Câhilî*, Beyrut 1992, s. 501-502; a.mlf., *A'lâmü'l-edeb*, Beyrut 1993, II, 157-159; a.mlf., *el-ğasidetü'l-'Arabîyye*, Beyrut 1993, s. 382-384; a.mlf. – Ali Ali Subh, *el-Hareketü'l-'ilmiyye fi'l-Ezher fi'l-ğarneyni't-tâsi' aşer ve'l-işrîn*, Kahire 2007, III, 575-576; *Bâkîllânî, İ'câzü'l-ğur'ân* (nşr. M. Abdülmün'im Hafâcî), Kahire 1370/1951, neşredeninin notu, s. 320; M. Ahmed İbrâhim Hamza, *ed-Duktâr Muhammed 'Abdülmün'im Hafâcî şâ'iren* (yüksek lisans tezi, 1990), *Câmiatü Ezher Külliyyetü'l-lugati'l-Arabîyye*; *Abdullah b. Abdürrahîm Useylân, Tağkîkû'l-mağtûât beyne'l-uâkı' ve'n-nehîc'i-emsel*, Riyad 1415/1994, s. 195; M. Ahmed İbrâhim Muhammed, *Muhammed 'Abdülmün'im Hafâcî şâ'iren*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dâru İbn Bâđis); "Muhammed 'Abdülmün'im Hafâcî", <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet> (02.09.2014); *Ebü'l-Hasan el-Cemmâl*, "Muhammed 'Abdülmün'im Hafâcî Süyûtîyyü'l-'aşr", <http://www.karamaty.com> (02.09.2014); *Mücâhid el-Hafâcî*, "el-Merğûm el-Brufesür Muhammed 'Abdülmün'im Hafâcî fi Mısr", <http://www.sotaliraq.com> (02.09.2014).

İSMAİL DURMUŞ

HÂFİZ YÛSUF

(ö. 1201/1787)

Saray-ı Hümayun hat hocası.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Doğu taraflarından göç ederek İstanbul'a yerleşmiş, Kırkçeşme (Fatih) yakınında bulunan Peştamalçılar Çarşısı'nda peştamal dokuma ve satışıyla uğraşmıştır. Gençliğinde Hasircılar İmamı diye bilinen, Zülüflüler Ocağı'nın hat hocası Mustafa Efendi'den hıfzını tamamlamış ve altı çeşit yazıyı (aklâm-ı sitte) meşketmiş, ayrıca inşâ ilmine dair usulleri öğrenmiştir. Hat sanatında mezuniyeti hak etmekle birlikte hocası ile araları açılmış, bunun üzerine hat çalışmalarını yakından bilen ve takdir eden İbrâhim Rodosî Efendi'den icâzet almıştır.